

Listéra

2 - 2014

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
29 årgang, 2014, nummer 2

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf.: 35 50 01 35 / 91595087

Styremedlem: Esther Broch, Oscars gate 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86 / 90015286

Styremedlem: Christian Kortner, Chr. Magnus Falsensgt. 6A, 3714 Skien
Tlf. 91894169

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 28 95 17 / 91310296

Styremedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 47287740

1. Varamedlem: Harald Stendalen, Wettergreens veg 5, 3738 Skien
Tlf.: 95422617

2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf: 35 51 41 17

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (c.bakke@sf-nett.no), Norman Hagen (nohag@online.no),
Kristin Vigander (kristvi@gmail.com), Thor Wiersdalen (thorwiers@gmail.com)

For bilder uten oppgitt fotograf er det forfatteren som er fotograf.

Forsidebildet: Sandvortemelk *Euphorbia paralias*, Stråholmen 2014. Foto: Norman Hagen

ISSN: 0801 - 9460

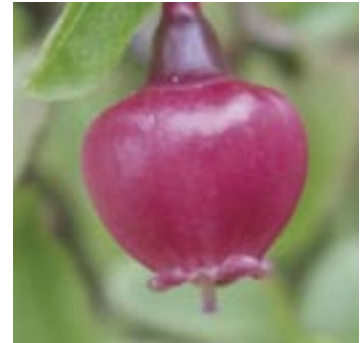
KONKURRANSE

Trond Risdal

TBFs medlemmer inviteres til å delta i ny konkurranse.

Send forslag til norske og/eller latinske navn på de 8 artene til Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn, e-post: tr-risda@online.no innen 15/3-2015. Gode løsninger belønnes.

Løsning og navn på vinnere presenteres i neste nummer av *Listéra*.

Bilde 1

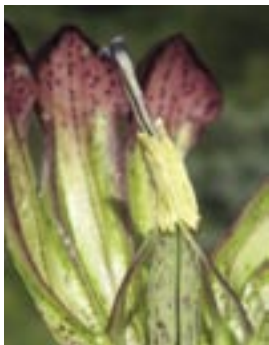
Bilde 2

Bilde 3

Bilde 4

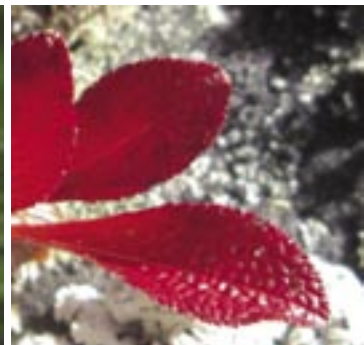
Bilde 5

Bilde 6

Bilde 7

Bilde 8

Konkurransen i *Listéra* 2014-1

Riktige svar var:

Bilde 1: Greplyng. Bilde 2: Gul gåseblom. Bilde 3: Bekkesildre. Bilde 4: Kystmyrklegg. Bilde 5: Myskemaure. Bilde 6: Kvasstå. Bilde 7: Fjellarve. Bilde 8: Korallrot.

Best med 7 rette ble: Dordi Røssaak, Evje og Guro Grasbekk Groven, Notodden.

Vi gratulerer.

Premier vil bli overlevert ved en passende anledning.

Jolebukkane

Det var i dei dagar, då me som er gamle var småc.

Jolebukkane

Like etter jol, då det var stutte dagar og tidlege kveldar, var det tid for å gange jolebukk.

Til alle gardar som ikkje var lenger unna enn at me kunne gange, eller helst løype på ski. Ein gong var me heilt til Hylland med hest!

Maskune laga me sjølve, ingen ting slikt var å få kaupt. Eit tøyestykke som dekkja andletet og kunne festast i nakken gjorde nytten.

Kline på raudfarge i kjakane, kolsnortar frå ovnen kunne brukast til augnebruner og skjegg. Eller ull fra ein svart sau. Lange nasar blei stappa med ull og sauma på. Av granlav kunne det bli lange flotte bartrar.

Ellers det me fann av gamle klesplagg, helst bøtte og utslitne, brothettur og luvur, ein gamal hatt kanskje, eller fjosplagget til mor —.

Me blei jamt mottekne med stor vyrdnad der me kom. Folk tedde seg høvisk og var alvorlege når dei fekk vitjing av ukjende fremmen. De må sjå til å få sitje. De hev vel reist langt? Me fekk jolekake og kling og kanskje småkakur om det var att noko frå heilagdagane, gomme kunne det og vanke. So blei kjellarlemmen opna og nokon klatra ned etter øl.

Det var gjerne tvo slags øl. Det som stod innlengst på hylla var maltølet, det var sterke saker og ikkje kven som helst fekk skjenk av dette.

Men ytterst på hylla stod sukkerølet, eller kjeringølet som sume kalla det, det var søtt og friskt og smaka av brisk. Det var nok helst dette ølet jolebukkane fekk. Etter kvart blei folk forvitne, dei spurde om kvar me kom ifrå og om me hadde opplevd mykje på reisa. Då var det ikkje grensur for kor mykje ein kunne ljuge. Me hadde farta rundt i heile verden, i Amerika og Afrika, me hadde slegest med ville dyr og snakka med kongen.

Og vore i byen, kva for ein by spela inga rolle, det var stort sett ingen som hadde vore i ein by, by var by og alle var like. Men sa me at me kom frå Møsstrand, hadde folk vondt for å tru det, for det var so altfor ulikleg langt burte.

Det var strevsamt å gange jolebukk, og på heimvegen var me heilt utslitne, maskune våte og nasane stivklaka etter å ha hange nedi mange ølglas.

TJØNNEGRENDS-SERIEN

Sigrid Nordskog, Tjønnegrend, 3890 Vinje

Perler i telemarksfloraen

EN AV MINE BARNDOMSPLANTER, HVITROT *Laserpitium latifolium* L.

Roger Halvorsen

I *Listéras* spede barndom skrev jeg en liten artikkel om en av ”perlene” i telemarksfloraen; hvitrot *Laserpitium latifolium*. Det var i det Herrens år 1987, 2. årgang, hefte fire.

Årets årgang er den 28., og mange årganger av vårt lille foreningsblad har sett dagens lys siden den gangen i 1987.

Foreninga vår var ung, bare sju år gammel, og sto trygt på egne bein, utafør NBF, så trygt at vi begynte med vårt enkle lille tidsskrift.

Siden den gangen har det skjedd forandringer i tilgangen på ny kunnskap, ikke minst gjennom mengder av spennende ny og gammel litteratur, nye funn av mange arter er blitt gjort, og vi er dessuten kanskje blitt mange som har fått et nytt syn på mangt innen botanikken. Dessuten: *Listéra* har blitt vesentlig forandra i formen.

Plutselig var hvitrot ikke bare egde og telemarking i Norge

Da 1994-utgaven av ”Lids blå” kom ut, var hvitrot ikke lenger bare funnet i Telemark og Vest-Agder. Da var den blitt funnet også i Vestfold.

Bare ”så vidt” riktignok, med noen få forekomster i Larvik kommune, helt i grensetraktene mot Telemark. Forekomstene her er nærmest som en forlengelse av utbredelsen i Telemark å regne.

Som om ikke det var nok, dukket den sannelig opp også med en angivelse i Nedre Eiker i utgaven fra 2004. Da var dessuten det blå ”Johannesevangeliet” blitt lysegrønt i fargen.

Nå ja, la oss nå likevel se litt nærmere på den arten som var, og kanskje fortsatt er, en av mine absolutte favorittarter ifra barndommen med tette bestander i mitt grønne barndomsrike Hellåsen som ligger like nord for det som den gangen het Dalen Portland Cementfabrik, i dag Norcem, ved Brevik. I kanten av skogsenger, veikanter og i bratte kalkskrenter blant kalkelskende arter sto de store, høyreiste og imponerende skjermplantene og lyste mot meg.

Jeg skrev den gangen i 1987:

Jeg husker at den gjorde inntrykk på meg allerede som

barn. Bladene og stengelen dukket opp allerede i markjordbærtida, og selve blomstringen fant sted noe seinere, sist i juli og ut i august. Det var en plante som ble lagt merke til p.g.a. størrelsen, den forunderlige voksaktige overflaten på de blågrågrønne bladene og ikke minst den sterke, litt skarpe lukta når stengelen ble brukket av. Dessuten var stenglene forargelig nok ikke hule som planter av skjermplantefamilien skulle være for barn, slik som sløke og hundekjeks var det. Hvitrot var rett og slett ubrukelig for oss unger, og slikt legger en merke til.

Blytts beskrivelse av hvitrot

I Blytts *Norges Flora*, b. 3, s. 879, gir Blytt følgende beskrivelse av hvitrot:

Stengelen opret, 3-5' høi, trind, glat, sribet, grenet, ved Grunden omgivet af de trevlede Rester af de visnede Blade. Bladene temmelig tykke, blaagrønne paa Underfladen, i Omrids 3-kantede, 2-3-dobbelt finned, Smaabladene fint netaarede, sagtandede, med braadspidsede Tænder, ægformet ovale eller næsten kredsrunde, ved Grunden som oftest hjerteformede, det endestillede mere eller mindre dybt 3-kløvet, alle i Randen rue og paa Underfladen ligesom Bladstilkene stivhaarede (β asperum Soy.-Vill., L. asperum Cr.) eller (if. Frk. S. Møller)

glatte; de nedre Blade ere stilkede, de øverste siddende, enkelt finned med oppustede Skeder. Skjermene store, med 30-50 paa den indvendige Side rue Straaler. Storsvøbet flerbladet med linieformede Blade; Smaasvøbet flerbladet, dets Blade sylformede. Kronerne hvide. Frugtens Vinger indbyrdes ligestore. Fleraarig; blomstrer i Juli-August.

De første funna i Norge er nevnt hos Knut Fægri (1960)

Slik omtales de første funna i det norske floraatlas (1960):

First Norwegian record: *Again, Rev. H. Engelhart in Kristiansand was the first to record our species, but in this case no specimen has been preserved. The oldest specimen (Hb O) were collected by M.N. Blytt in 1826 at Langesund.*

Bergen museum har lagt ut et bilde på nettet av M.N. Blytts hvitrotfunn fra Langesund, det eldste belagte funnet i Norge. (Fig. 1.)

Blytt (1876) angir følgende utbredelse for arten i Norge:

Mellom Krat, sj. I Christianssands og Christiania Stifts laveste Dele, saasom ved Christianssand, Lømsland (Bl.), i Thved Sogn (Klungeland), ved Brevik, Langesund, Skien, 59° 12' (Bl.) og Landgangs fjorden (Lindblom) og paa Herø ved Porsgrund (Dyring).

Fig. 1: M.N.Blytts hvitrotfunn fra Langesund. (Bilde: Bergen museum)

Legg merke til at Blytt kaller fjorden "Landgangsfjorden". Dessuten har han også en angivelse fra Skien, men den er imidlertid forkastet av Fægri i det norske floraatlas (1960) som "feilaktig", siden det finnes hverken belegg eller presis angivelse av hvor lokaliteten kan finnes.

Den kan kanskje finnes i grense-traktene mot Porsgrunn i området rundt Borgeåsen? Det er også muligheter for passende voksesteder langs kalkryggene mellom Porsgrunn og Skien, på østsida av elva eller på kalken nord for Skien. Anbefales til ettersøking!

Vi ser også at Blytt angir at Dyring har samlet den på "Herø ved Porsgrund". Det er verdt å merke seg at denne innsamlinga skjedde allerede i 1873, og at dette funnet altså kom med da tredje bind av Blytts flora kom ut i 1876.

Da hadde forfatteren av *Flora grenmarensis* (1911), Johan Dyring, vært i felt og samlet planter i flere år. Hans belegg ligger i Bergen museums samlinger.

Også Johan Dyrings funn av hvitrot fra "Herø ved Porsgrund" ligger i samlingene i Bergen og er avfotografert ved Bergen museum og lagt ut på nettet. (Fig. 2.)

Fig. 2: Johan Dyrings hvitrotfunn fra "Herø ved Porsgrund". (Bilde: Bergen museum)

Litt om navn

Det norske navnet hvitrot skyldes at rota er hvit innvendig (Nordhagen 1956). Planta har vært brukt i medisinen og veterinærmedisinen under navn som ”hvit gentianarot” og ”hvit hjorterot”.

Fra gammelt av er arten ført til slekta *Libanotis* Hill. Denne slekta har rundt 15 arter og tilhører skjermplantefamilien *Apiaceae*. Siden er den ført til sin nåværende slekt, *Laserpitium* L., som har rundt 35 arter.

Opphavet til navnet *Laserpitium* er, ifølge Corneliuson (1997), ikke helt avklart. Navnet skal ha vært brukt allerede av **Plinius Major*** (Gaius eller Caius Plinius Secundus (23 e. Kr. – 25. august 79 e.Kr.), bedre kjent som Plinius den eldre), men da om en annen plante som i dag kalles *Ferula silphium* Thell. (Historien om den planta får komme i en seinere artikkel.)

Rolf Nordhagen (*Våre ville planter*, bind V, 1956) skriver at navnet er sammensatt av det latinske **laser** som var en høyt skattet, aromatisk harpiks, og det greske **pitizo** som skal bety ”jeg drypper”. Dette sekretet ble opprinnelig kalt **lac sirpicium** på latin og skal bety ”melk fra veksten **sirpe**”, en art som det ikke er klarlagt hva er. Denne ble på gresk kalt for **silphion**. (Se navnet *Ferula silphium* over!) Disse plantenavna skal visstnok ha røtter i et gammelt nordafrikansk språk.

Corneliuson skriver at etymologisk er det blitt knyttet til **pix** (genitiv: picis). Seinere er dette satt sammen

med **laser** til **laserpicium** som så ble til **laserpitium**, og da er vi nesten tilbake til utgangspunktet.

Hos Lid (2004) finnes følgende forklaring på navnet:

Laserpitium = *Latinsk namn på ein skjermplante hos Plautus, d. 184 f. Kr.*

Artsnavnet **latifolium** er derimot mye enklere å forstå. Det betyr rett og slett ”med breie blad”.

Om de gamle navna på planta

La oss imidlertid se nærmere på de ”ikke-vitenskapelige” navna. Flere av de gamle botanikerne kalte denne arten (og også flere andre skjermplanter) for **Weiss Hirtzwurz** (Tabernaemontani og Bauhin) eller **Hirschwurz** (Fuchs, Matthioli, Tabernaemontani m.fl.). **Weiss Entian** ble brukt av tyskeren Nennich i 1794. Han og flere andre bruker også navnet **Laserkraut**, mens Reichenbach (1830) og andre har kalt den **Laser**. Dette siste navnet er i dag å finne som et slektsnavn innen skjermplantefamilien, f.eks. *Laser trilobum*. Det latinske **laser** er ifølge Corneliuson navnet på saften av *Laserpitium*. Denne saften er et harpikslignende sekret.

I Sverige ble den kalt **Hjorterot** eller **Hwijt Hjorterot** av Franckenius i 1659, men kanskje er hans bruk av navnet **Hvit Baggösöta** (*Gentiana alba*) litt mer spennende i medisinsk sammenheng, selv om det ifølge Nordhagen er uvisst om den er brukt medisinsk i Norge. Søterotarter har, som sikkert kjent av mange, vært mye brukt i medisinen.

En Karl Dahlman-Eskilsson (1743) som var dosent i "Lanthushåll" i Uppsala hadde også flere interessante navn på hvitrot, blant annet kalte han arten *Müsterrot* (som jo er en helt annen art; *Peucedanum ostruthium* (L.) W.D.J.Koch (syn. *Imperatoria ostruthium* L.)). Den ekte mesterrota, som i Norge er en svært uvanlig art er, ifølge tradisjonen, kjent som ei kraftigvirkende og god medisinplante.

August Lyttkens (1904 - 1906) antyder på et vis, la oss kanskje kalle det en slags "forvekslingsovergang", mellom flere av disse gamle medisinplantene. Løpstikke *Levisticum officinale* er for eksempel også blitt kalt *Laserpitium germanicum*, og om vi nå ser hvitrot, mesterrot og løpstikke litt i folkemedisinsk sammenheng, kan vi kanskje ane svaret på Nordhagens påstand om at hvitrot ble brukt i veterinærmedisinen. Løpstikke ble jo ifølge tradisjonen gitt til kuene for at de skulle løpe etter oxen.

Litt om den norske og nordiske utbredelsen

Ifølge det norske floraatlas, bind 1 (Fægri 1960) er hvitrot en sørøstlig kystbunden plante med to klart avgrensede områder: deler av Agder og kysten av Telemark (Grenland). De nyere forekomstene i Vestfold er, som nevnt over, knyttet nær opp til utbredelsesområdet på grensa mot Porsgrunn, mens noen små forekomster som er blitt funnet i Nedre Eiker i Buskerud (Bremsåsen), nok er litt mer vriene å forklare.

I Norden har hvitrot en klart østlig utbredelse. I Sverige har den i hovedsak en nærmest sammenhengende utbredelse i et breitt belte langs den svenske Østersjø-kysten, et belte som går et godt stykke inn i Midt-Sverige, fra Uppland og sør til Blekinge, inklusive Öland og Gotland. Det er også en rekke spredte voksesteder nedover i Skåne. I Finland er den relativt vanlig på Åland og er også kjent fra Åbo-området. De danske forekomstene er begrenset til Nordsjælland.

Forekomster i Grenland

Det eldste belagte funnet i Norge er, som nevnt over, samlet i Langesund i 1826 av Blytt. Siden den gangen er lokalitetene i Grenlandsområdet blitt mange.

Utbredelsen er i stor grad veldig kystnær med forekomster fra Langesund og opp til Porsgrunn med mange og rike forekomster på kambrosiluren i både Bamble og på Eidangerhalvøya.

Mot øst strekker utbredelsen seg på begge sider av Langangsfjorden fra et stykke innenfor bunnen av Langangsfjorden omtrent nord til Viersdalen og sørover til Håøya (for den som er kjent i området) med noen små bestander, som nevnt, inn i Vestfold rundt Helgeroa.

Rødlista

I dag er et stort antall av tidligere kjente forekomster blitt nedbygd og dermed ødelagt. Det ser ut til at hvitrot har hatt en sterk tilbakegang på noen av sine gamle lokaliteter.

Med sine forekomster i Agder og i Grenlandsområdet med Brunlanes i Vestfold samt en forekomst i Buskerud er arten nå vurdert som sårbar, VU, i den norske rødlista.

*(Fra Wikipedia)

Gaius eller Caius Plinius Secundus (23 e.Kr. – 25. august 79 e.Kr.) er bedre kjent som Plinius den eldre

Fig. 3: I Hellåsen finnes hvitrot i mengder. Her bladverket.

Fig. 4: God bestand av hvitrot fotografert på Tangen ved Norcem, under Hellåsbratten.

Fig. 5: Hvitrot danner store og kraftige skjerner.

Fig. 6: Spirende blomsterskudd av hvitrot.

(latin: *Plinius Maior*). Han var en romersk forfatter, naturforsker, fysiker og i tillegg også militær kommandant og admiral av en viss betydning. Dessuten var han en personlig venn av keiser

Fig. 7: Kafferast. Ellen ved stor bestand av hvitrot.

Vespasian. Han tilbrakte det meste av sin tid med å studere og forske, skrive eller undersøke natur- og geografiske fenomener, og han skrev et encyklopedisk verk, *Naturalis Historia*, som ble et forbilde for mange tilsvarende verk skrevet

seinere. Flere av de historiske verka hans som var viktige for historikeren Tacitus, blant annet om historien om de germanske krigene, har gått tapt for ettertiden, men *Naturalis Historia* er blitt bevart.

Plinius den eldre døde den 25. august 79 da han med et skip forsøkte å redde en venn og dennes familie fra utbruddet fra Vesuv, som hadde ødelagt byene Pompeii og Herculaneum. Vinden forhindret skipet i å forlate kysten. Hans venner mente han døde av giftige gasser, men siden de selv ikke ble rammet, var det nok alderdom og naturlige årsaker som var den reelle grunnen til at Plinius døde.

Hans nevø Plinius den yngre refererte til sin onkel om at ”Sann ære består i å gjøre hva som fortjener å bli skrevet, i skrift det som fortjener å bli lest”.

Litteratur

- Blytt, M.N. 1876. *Norges Flora*, b. 3. Avsluttet av A. Blytt. A.W. Brøgger, Oslo.
- Corneliuson, Jens. 1997. *Växternas namn*. Wahlström & Widstrand.
- Dyring, J. 1911. ”Flora grenmarensis”. *Nyt Mag. for Naturvidenskaberne*, b.49, h. II - III. Kristiania.
- Fægri, K. 1960. *Maps of distribution of Norwegian vascular plants. Coastplants*. Oslo University Press.
- Fylkesmannen i Buskerud. 2010. Forvaltningsplan for Bremsåsen naturreservat. MVA rapport 4/2010.
- Halvorsen, Roger. 1987. Godbit fra Telemarksfloraen: Hvitrot *Laserpitium latifolium* L. *Listéra* 2. årg. s. 12-13. Telemark Botaniske Forening.
- Lid, J. & Lid, D. T. 1994. *Norsk flora*, 6. utg. v/Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Lid, J. & Lid, D. T. 2004. *Norsk flora*, 7. utg. v/Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Lyttkens, August. 1904 – 1906. *Svenska växtnamn*, bd. 1. C.E.Fritzes Bokförlags AB, Stockholm.
- Nordhagen, R. m.fl. 1952. *Våre ville planter*. Tanum, Oslo.
- Wikipedia

Blant mine plantefunn, – blott til underholdning og lite botanikk

UNDER RIPILEN ETTER EI HULDREPLANTE, DENNE GANGEN HULDREGRAS

Roger Halvorsen

I *Listéra* nr. 1, 1994 skreiv professor Anders Danielsen om ”Ripilen eller Møte med deilige småtroll”. Disse småtrolla var småtveblad *Listera cordata* som han en gang fant i store mengder i området rundt Ripilen. Som andre små orkideer er de vanskelige å oppdage, men så plutselig er de der, i store mengder.

Da Anders Danielsen for mange år siden gjesta TBF med et foredrag på årsmøtet, kom vi i snakk om Ripilen og småtveblad. Anders hadde, som han fortalte i *Listéra*, satt seg som mål å saumfare deler av Tokke kommune i forbindelse med arbeidet omkring ”Prosjekt Flora-atlas” som før krigen ble dradd i gang av professor Jens Holmboe.

Anders hadde også mye annet å fortelle om floraen i Tokke. Bl.a. kunne han fortelle om hans besøk langs Dalåi inn fra Dalen og opp langs sørsida av elva. Flere småbekker kommer ned den bratte lia, og ved en som ligger vis-à-vis Lii eller Torstveit ligger restene av ei gammel løe eller noe slikt. Du kan

parkere her og gå rett inn i krattet fra der bekken flater ut mot veien. På et øyeblikk er du inne i en annen verden, huldreverden. Der vokser det huldregras!

Dette var spennende. Det var bare å ta en tur påfølgende sommer. Det var mye å se etter her.

Huldregras ja? Hva var det så vi skulle se etter da? For en gangs skyld yter ikke Dagny Tande Lids tegninger planta noen rettferdighet. Derimot er den lik seg på tegningen til Bo Mossberg på s. 839 i den siste utgaven av den nordiske floraen. På svensk kalles den sötgräs.

Sitt latinske eller riktigere: Sitt vitenskapelige navn *Cinna latifolius* har den fra gresk kinna som rett og slett betyr gras og ble brukt om et skadelig beitegras hos Dioskorides og latifolius som betyr med breie blad.

At huldregraset skal være noe beitegras, er bare tull, mengden og voksestedet forteller noe helt annet. Hit inn kommer ingen beitedyr for

å finne mat. Det er et sjeldent gras, og det vokser i kratt, gjerne på flommark.

Jeg hadde hørt av Anders at det var inne i denne lille flommarksskogen dette ganske uvanlige graset skulle vokse. Som en ledetråd fortalte han at jeg burde ha litt fokus på storvokste skogmarihand *Dactylorhiza fuchsii* på lokaliteten. Dersom jeg fant dem, var jeg sannsynligvis kommet på rett plass.

Bare noen meter inne i krattet sto de første store skogmarihendene. Om du er på stedet og finner orkideene, behøver du ikke leite lenge etter huldregraset. Det står blant orkideene. Du må bare ha tanke for hva du ser etter.

Nå har jeg i mange år hatt spesielle følelser for gras, så sterke følelser at jeg regner meg som selvskreivet medlem av ”stråforeningen”.

Når du nå drar til sørsida av Dalåi, parkerer ved den sammenraste lille løa (om den da fortsatt finnes der) og går inn i flommarksskogen, vil du ganske fort oppdage det vakre graset. Om du er innmeldt i ”stråforeningen”, vil du få en stor opplevelse, bokstavelig talt, når du finner det.

Litt om Ripilen

En kan ikke skrive om dette området uten å nevne Ripilen. Stedet har en nærmest magisk klang fra den tida da folkeminnegransking var en velsett vitenskap.

Men til Ripilen har ikke jeg funnet veien, ikke ennå.

Dersom du kjører veien nesten til endes langsetter Dalåi, går det en sti opp lia langs Tekslåi. Den er bratt og stiger rundt 500 meter på rundt halvannen kilometer. Vel oppe står du på tunet av Ripilen som er en liten einbølt fjellgård, langt fra folk og for lengst fraflytta.

Det er mulig at en kan komme inn fra Fyresdalssida til Ripilen, for det avholdes en samling her vel hvert år for å minnes Torbjør(g) Ripilen, 71 år gammel, som her satt på trefotingen sin (en skammel) en gang først på 1890-tallet og lot folkeminnesamlere Moltkte Moe for første gang få høre *Draumkvedet* framført.

Han kom igjen seinere og fikk nye vers av en av de, etter hvert, mest kjente folkevisene, eller som de ofte kalles: ”middelalderballader”, i norsk diktning. Han skrev dem ned.

Draumkvedet er før Moltkte Moes besøk og også seinere nedtegnet av mange folkeminnesamlere i Norge, de som fant veien til det innerste indre av Telemark, og den mest komplette utgaven av balladen har i dag over 70 vers.

Jeg siterer fra Wikipedia:

Draumkvedet er Norges mest kjente folkeviser (eller middelalderballade). Den er et visjonsdikt i balladestil. Visa gjengir en rekke syner/visjoner

fra dødsriket som en mann ved navn Olav (Åstesson eller Åknesson og andre navn (forf. kommentar)) har opplevd i en transelignende søvn fra julaften til trettende dag jul, dvs. fra 24. desember til 6. januar. I løpet av disse 13 døgnene har sjelen hans midlertidig forlatt legemet og vandret i drømme fra den verden vi fødes i, «fø'esheimen», og inn i det hinsidige, «annheimen» eller «auromheimen». Her har han oppnådd en innsikt i menneskers skjebne etter døden som er få forunt i levende live. På «trettandagen» har sjelen igjen tatt bolig i legemet. Samme dag meddelte han drømmesynene sine til en lyttende kirkealmue som på den måten fikk kunnskap om det som venter bak dødens grense.

Draumkvedet er den eneste folkeviseballaden som er et gjennomført visjonsdikt; det betyr at den ikke har varianter i det øvrige nordiske balladematerialet, og er dermed enestående i sitt slag.

Torbjør overleverte for øvrig flere av de gamle folkevisene til Moltke Moe.

Det er blitt fortalt at far til Torbjør aldri tålte at barna sang "Draumkve'en" og derfor jaga barna ut når de sang.

Jeg tror det må bli en tur til

Bildet er fra Moltke Moes fotoalbum fra Telemark fra 1880-årene. Moe sitter som nr. 2 fra venstre, mens Torbjør Ripilen sitter som nr. 3 fra venstre. I 1890 skrev Moltke Moe bl.a. opp to "draumkvedeoppskrifter" etter henne.

Ripilen i dag. Det er satt opp flere hus på gårdstunet snart 150 år etter at Torbjør Ripilen bodde her.

sommeren neste år for å høre om Elin Skålid fra Fyresdal framfører *Draumkvedet* på Ripilen igjen. Kan hende får jeg også se de "deilige småtrolla" på Ripilen som Anders Danielsen så levende beskrev i *Listéra*.

EN DAG PÅ STRÅHOLMEN

Av Norman Hagen,
med assistanse fra Kåre Homble, Tove Hafnor Dahl og Gerd Kjelsrud

Stråholmen ligger ytterst i Kragerøskjærgården, nordøst for Jomfruland. Den har ikke fastboende nå for tiden og har heller ikke fergeforbindelse, men den er et yndet turområde for båtfolket i sommerhalvåret.

Tove Hafnor Dahl og Kåre Homble hadde lenge ønsket å botanisere i dette området, og 28. august i år ble det endelig anledning til å legge en tur dit.

Vi gikk i land på sørvestsiden, noe som er mulig bare når det er blikkstilte på havet. Etter at båten

Fingertare *Laminaria digitata*

var trygt fortøyd i en vik, gikk vi til sørsiden, mot lokaliteten til gul hornvalmue *Glaucium flavum*, som var funnet der av Trond Høy tre uker tidligere. På vei dit fant vi åkerreddik *Raphanus raphanistrum* ssp.

Åkerreddik *Raphanus raphanistrum* ssp. *raphanistrum*

Erysiphe limonii på strandrisp. Foto: THD

Sodaurt *Salsola kali*. Foto: THD

raphanistrum, fingertare *Laminaria digitata* og mye strandrisp *Limonium humile*.

På strandrisp fant Kåre mjøldoggarten *Erysiphe limonii* som det første funnet i Norge (og sannsynligvis i Fennoskandia).

Vi fant ikke gul hornvalmue. Det er merkelig, for vi hadde koordinatene til funnstedet, og i ettertid ser jeg at Fylkesmannen i Telemark har rapportert den funnet noen dager senere, da i blomst. Med det funnet er det opplyst: ”Obs: Torstein Kiil. Rett på sørsiden av sauegjerdet”. Jeg kan ikke huske at det var noe sauegjerde

i det området vi lette.

På sandbanken sørover mot Gåsholmen fant vi ett eksemplar av sodaurt *Salsola kali*. Det er trolig den eneste forekomsten på Stråholmen nå. Ifølge Artsdatabanken ble samme art funnet i 1937, 1983 og 1992, men disse forekomstene var andre steder på Stråholmen og de er siden utgått.

Etter at vi kom til Gåsholmen så vi en vik som var dekorert med en nydelig rødfarge. Etter konsultering av ekspert har Kåre videreformidlet at fargen sannsynligvis skyldes purpurbakterier.

Vi fant også jordrøyk *Fumaria*

Den røde vika. Fargen skyldes sannsynligvis purpurbakterier.

officinalis og en vortemelk som Kåre senere har bestemt til sandvortemelk *Euphorbia paralias*. Han opplyser videre: ”Vortemjølka er sandvortemjolk, og den var tidligere funnet kun på Lista, og utgått der. I oktober fant Trond Grøstad den på Omrestranda i Vestfold. Så den er ny for Telemark.”

På turen tilbake fant vi havreddik *Raphanus raphanistrum* ssp. *maritimus* (en underart av åkerreddik),

Jordrøyk *Fumaria officinalis*

Sandvortemelk *Euphorbia paralias*

Sandvortemelk *Euphorbia paralias* Foto. KH

hvitpiggeple *Datura stramonium* var. *stramonium*, krusetistel *Carduus crispus* ssp. *multiflorus*, sølvmelde *Atriplex laciniata*, fjærereddik *Cakile maritima* ssp. *maritima* (en underart av strandreddik), tranehals

Erodium cicutarium og strandflatbelg *Lathyrus japonicus*.

Turen gikk videre til bebyggelsen, som på Stråholmen er samlet i en klynge. På en hageplen fant vi ruterøksopp *Lycoperdon utriforme*.

Havreddik *Raphanus raphanistrum* ssp. *maritimus*

Sølvmelde *Atriplex laciniata* Foto: THD

Hvitpiggeple *Datura stramonium* var. *stramonium*
Foto: THD

Fra bebyggelsen på Stråholmen. Foto: THD

Fra sørsiden av Stråholmen med Gåsholmen
til høyre. Foto: THD

Jeg pratet litt med en gjeng godt voksne turister som koste seg i solen med mat og vin. Alle var enige om at det er en sjeldenhet at det er vindstille på Stråholmen.

Jeg pleier å oppsøke og fotografere det eneste eksemplaret av strandtorn *Eryngium maritimum* som finnes på Stråholmen. Så også denne gangen. Det skulle være fort gjort – trodde jeg. Etter å ha spasert fram og tilbake

Ruterøyksopp *Lycoperdon utriforme*

Strandtornen slik den var sommeren 2013.

på lokaliteten måtte jeg klø meg i hodet. Jeg fant ikke planten! Først da jeg bøyde meg ned med nesen nær grusen (folk på min alder, med dårlig rygg, går ikke slik frivillig), oppdaget jeg biter av planten. De var strødd omkring, og så oppdaget jeg rotstubben. Det var et trist syn. Om det var naturkreftene eller mennesker som hadde vært på ferde, er vanskelig å si. Jeg vil frikjenne villsauene – strandtorn burde være det siste de ypper seg på.

Strandtornen ble av Rolf Ergon rapportert funnet 25. juli 2012 med kommentar: ”Oppdaget av Britt Karin Brunstad” og med koordinater 32VNL 37503 29405.

Mens denne arten vokser i fin sand på Jomfruland (og på Lista), så hadde denne planten funnet seg til rette i den steinete fjæra.

Burde denne planten få en form for fysisk beskyttelse?

Jeg håper uansett at planten er i live og at den slår ut i full blomst neste sommer.

Delene av strandtornen lå spredt omkring før de ble samlet for fotografering.

Stengelen var kuttet eller brukket nederst.

Ved Gråten sjø

En sommer streifet forbi min bolig,
en sommer førte min tanke vill.
De grønne netter er tatt av høsten,
er tatt av høsten, du Lisalill.

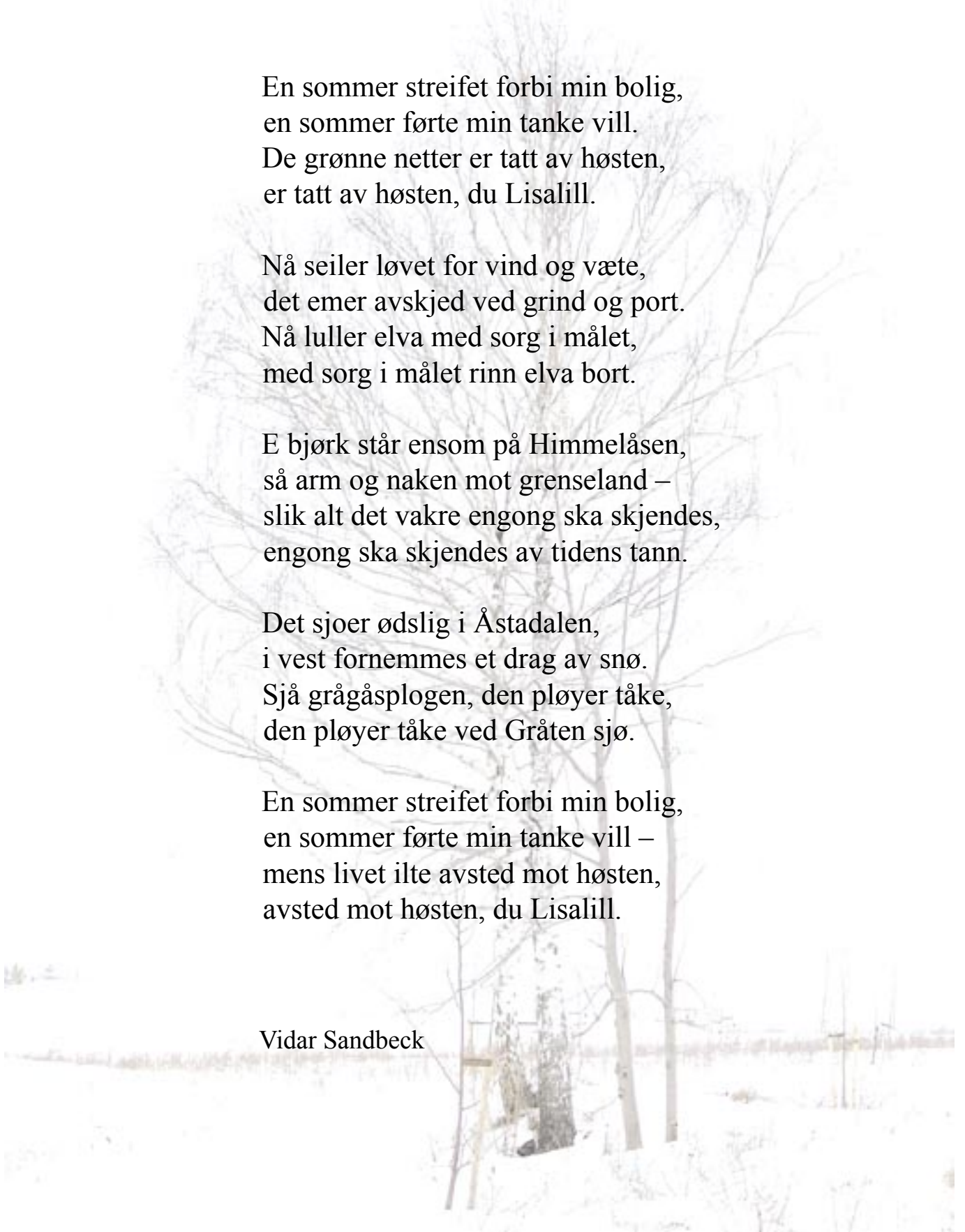
Nå seiler løvet for vind og væte,
det emer avskjed ved grind og port.
Nå luller elva med sorg i målet,
med sorg i målet rinn elva bort.

E bjørk står ensom på Himmelåsen,
så arm og naken mot grenseland –
slik alt det vakre engong ska skjendes,
engong ska skjendes av tidens tann.

Det sjoer ødslig i Åstadalen,
i vest fornemmes et drag av snø.
Sjå grågåspløgen, den pløyer tåke,
den pløyer tåke ved Gråten sjø.

En sommer streifet forbi min bolig,
en sommer førte min tanke vill –
mens livet ilte avsted mot høsten,
avsted mot høsten, du Lisalill.

Vidar Sandbeck

PRESSEKLIPP

Varden onsdag 12. november 2014

Odd med eigen plantekalender

Odd Veve ønsjer at folk flest skal ete og drikke meir planter. Derfor laga han ein eigen kalender for 2015

Som forelesar på høgskulen måtte han prioritere vegetasjonsøkologi. Nyttige planter kom i bakleksa. Det temaet har han derimot teke opp som pensjonist heime på Nistås i Bø.

Blei inspirert

Det var syster mi, Kari Veve, som oppmoda meg om å lage ein kalender basert på nyttige planter på krukker og glas. Bodskapen er delt: Kalenderen inneheld nostalgiske minne om det me fann å tyggje på i barndommens grøne dal – surblad, jordneter, markjordbær, eineber, hasselneter og rogneber. Dei har blitt kulinariske smakebitar. Kalenderen

er ei påminning om utnytting av lokale ressursar. Den presenterer grønsaker og krydder som har lange tradisjonar, seier Odd Veve.

Kortreist mat

Den tidlegare HiT-medarbeidaren, som slo rot i Bø for over 40 år sidan, introduserer i kalenderen planter og råd om å bruke meir kortreist mat. Tema i kalenderen er ordna dels etter årstida ein finn dei – dels etter når det kan vere høvelege å nytte plantene.

Oppskrifter er det lite av, men folk finn tips om framgangsmåtar. Grunnoppskrifter er tilgjengelege på nettet og i kokebøker, seier Veve.

NYTT FRA STYRET HØSTEN 2014

Vi er inne i den første vintermåneden etter en fantastisk varm og god sommer og høst med skogen bugnende av sopp. Vi er i gang med møtesesongen og har nylig avholdt vårt første medlemsmøte på mange år utenfor Grenland. Det hele startet på en av våre turer i Kragerø i sommer. En av turdeltakerne var ansatt ved Midt-Telemark Landbrukskontor og disponerte møtelokaler. Alle var spente på fremmøtet, og etter å ha hentet inn ekstrastoler talte vi til 41. Omtrent halvparten var medlemmer av foreningen. Det ble en stor suksess som må gjentas. Styret takker for hjelp til planlegging og annonsering.

Planlegging av neste års sommerekskursjon er i gang, og turen vil gå til Danmark, nærmere bestemt nordre del av Sjælland. Arbeidet med å finne et passende hotell er i gang.

TBF ved styret har deltatt i 50-årsfeiringen av Bamble kommune. Vi har òg meldt foreningen inn i Forum for natur og friluftsliv, et interkommunalt samarbeid som er i ferd med å etablere seg i vårt fylke.

Da gjenstår det bare å takke dere alle for et aktivt år på turer og møter med ønske om en riktig god jul og vel møtt på sesongens møter.

For styret i TBF, Esther Broch

Listéra for 20 år siden: SKAL VI ”HJELPE” NATUREN?

Karl S. Eriksen

Under en tur til Trollheimen for et par år siden ble vi, Petter og jeg, gjort oppmerksom på en, etter sigende, rikelig lokalitet av svartkurle, *Nigritella nigra*, med god stedsbeskrivelse. Etter grundig leting oppdaget vi 5 - fem - eksemplarer blant høyt gress og busker.

Turen gikk videre til Glåmos/Brekken der vi besøkte den ”restaurerte” forekomsten av sibirstjerne som for noen år siden var i ferd med å dø helt ut.

Sibirstjerne ble først påvist i 1897 av Thekla Resvoll og senere funnet flere steder på nordsiden av Aursundsjøen. Etter reguleringen i 1923 ble middelvannstanden hevet og de fleste lokalitetene forsvant.

Dersom ikke folk fra gården Sakrisvold i 1970 hadde tatt saken i egne hender, ville også den siste forekomsten ha forsvunnet. De siste rester ble flyttet høyere opp på stranden som ble foret med sten for å hindre utrasing. I dag er der en livskraftig bestand med 500 - 1000 individer.

I 1915 ble sibirstjernen artsfredet på grunn av ”overbeskatning” fra botanikere! I dag befinner den seg innenfor landets minste naturreservat, ca. 6 x 2,5 m, med Jorunn Sakrisvoll som ”oppsynsman”.

Det finnes også andre eksempler på verneinteresse der sjeldne planter vokser på privat grunn. Eksempelvis strandtistel, *Eryngium maritimum*, på Jomfruland og dvergtistel, *Cirsium acaule*, og hvitmure, *Potentilla rupestris*, ved Oslo. På Stord ble storak, *Cladium mariscus*, reddet ved flytting av planten etter regulering av Tveitavatnet.

Altså —, bør vi sette inn ressurser for å redde både enkeltplanter og plantesamfunn som trues på grunn av endring av deres naturlige forutsetninger, enten det nå skjer ved ”naturlig” utvikling eller ved menneskelige inngrep?

Hva vil for eksempel skje med søstermarihand etter en del år? Planten har jo tilsynelatende hatt en bemerkelsesverdig oppblomstring i Telemark de senere år.

Tre mann i en Subaru, ved en av dem:

PÅ PLANTESAFARI I VESTFOLD SEPTEMBER 2014

Roger Halvorsen

Det skal ikke så mye til for å lokke ut Øystein med fem fotoapparater og forfatteren for å besøke plantelokaliteter, særlig når lokkemidlene er hva Vestfold av og til kan tilby av sjeldenheter og ciceronen er ”allfinneren” Trond.

En delvis regnfull dag i september dro trioen i forfatterens Subaru ut for å beskue litt nytt og gammelt i vestfoldfloraen. Det var forresten mest nyfunn av gamle ting av botaniske delikatesser som lokket oss ut.

Det hele startet noen dager tidligere med en opprømt Trond på telefonen. Jeg måtte bare medgi at hans funn av greinknoppurt *Centaurea stoebe* (syn. *C. rhenana*) er mer enn nok til å dra Øystein og meg ut på galeien gjennom Vestfold. Som sant er, må vel det tredje norske voksestedet av denne arten kunne friste mange av våre ihuga blomsterfotografer ut på tokt, særlig når voksestedet er i Horten.

Det er kort vei fra Ås og Hof, og det var lett å lokalisere for oss når voksestedet var Horten gamle jernbanestasjon. (Visste du forresten at det faktisk finnes en gammel jernbanestasjon i Horten der bare svillene ligger igjen utenfor den

gamle stasjonsbygningen?) Lett å lokalisere trodde vi, men forfatteren måtte gjøre to ekstra forsøk med innlagte telefonsamtaler med Trond for finne fram.

Vi, dvs. Øystein og jeg, fant et vakkert eksemplar i sørenden av den gamle lasterampa på jernbanestasjonen. Vi hadde fått beskjed om å se etter en rød knapp *Knautia arvensis*, og så skulle ”stoeben” stå ved siden av. Alt stemte til slutt.

Verre var det å finne ut av et lokalt virvar av asalarter langs lasterampa. Der tror vi at vi ennå ikke er kommet i mål, så her må tungvektene i norsk botanikk inn for løse flokene.

Nå må ”marrisp” snart få et norsk navn

Øystein og jeg hadde avtale om å møte Trond hjemme i Stavern etter besøket i Horten, siden det var dukket opp en aldri så liten godbit ute på Brunlaneset i Larvik kommune. Så hadde vi planer om å dra innom en nylig oppdaget lokalitet av ”marrisp” *Limonium vulgare* på tønbergkanten. Denne var innmeldt av Per Marstad tidligere i sommer, og funnet er det andre kjente i Norge. Det første funnet ble, som sikkert

mange vet, gjort på en liten holme innenfor Jomfruland. Så da er det vel på tide at denne vakre planta kan få et godt norsk navn. Hva er det den kalles i den norske utgaven av den store nordiske floraen, populært kalt ”Moster” av Mossberg og Stenberg? Marrisip var det visst, altså en direkte oversettelse av det svenske navnet. Sånn var det ja! Vi venter i spenning på et nytt og godt norsk navn.

Øystein og forfatteren kontaktet nå Trond på vei fra Horten, fikk fin veibeskrivelse og koordinater og tok veien mot Slagen for å se etter vidunderet. Vi fant greit veien til Bliksekilen nær Esso oljeraffineri i Slagen. Da Øystein leste opp koordinatene fra GPS-en, sto han skrevet over en bitteliten kvadratmeter av en umiskjennelig marrisip.(*). Litt bortenfor sto den like umiskjennelige strandrispen *Limonium humile*. Det ble tid til en liten botanisk andakt i vannkanten mens vi betraktet mengdene av salturt *Salicornia europaea* i strandenga.

(*)Denne er i etterkant ombestemt av Reidar Elven og Oddvar Pedersen til strandrisp *Limonium humile*.

Veien til Larvik ga tid til videre planlegging

Vi skulle som nevnt hente Trond hjemme hos han selv, og vi fikk dermed tid gjennom Vestfold til å planlegge hva vi ønsket å se når vi likevel var på disse kantene, særlig siden ”statssekretæren for full fart på norske veier” ennå ikke har fått 110 km/t på hele strekningen mellom Tønsberg og Larvik.

Planene var klare for videre ferd da vi ankom Eikelundveien i Stavern til en rask kaffekopp.

”Lynomvisning” i hagen med celebret ugras var på sin plass før vi dro videre: Hunderot *Ballota nigra*, lodnefiol *Viola hirta*, gullurt *Amsinckia micrantha* og svartgallebær *Bryonia alba* er ikke hverdagskost selv for glade og blaserte amatører med snart 50 års amatørskap bak seg.

Før vi skulle visitere og avlure Brunlaneset noen av sine hemmeligheter, kunne Trond vise fram et innsamlet og presset eksemplar av noe som vi ble enige om at han sannsynligvis hadde bestemt riktig: *Trachyspermum ammi*(**) (skjermplantefamilien) samt granntjønnaks *Potamogeton pusillus*.

(**)Denne er av Lars Fröberg ved Lunds universitet ombestemt til en narregulrot *Ammi majus*. Fröberg skriver at den likevel er noe avvikende i formen.

Første stopp med gamle kjenninger

Brunlanes er et vakkert kulturlandskap, og om en ikke har det travelt på en søndags formiddag, går det an å kjøre i botanikerfart og bestemme litt fra bilvinduet. Trond hadde tidligere på sommeren observert noen ”solanumåkrer” ved Rugland (NL 5729 3899) der svartsøtvier *Solanum nigrum* så ut til å utgjøre hoveddelen av grøden, mens det som var ugras, syntes å være gulrøtter og poteter.

Trond fant for noen år siden en åker hvor det vokste fysalissøtvier

Fysalissøtvier *Solanum physalifolium*
i blomst

Solanum physalifolium (syn. *S. nitidibaccatum*), en art som er funnet på Hurum (Södra Cell) og i mengder i noen potetåkrer ute på Hvasser i Tjøme kommune. Vi kjørte derfor litt saktere da vi ankom "svartsøtvieråkeren" for å se litt nærmere på lokaliteten.

Siden det var begynt å regne, botaniserte vi fra bilvinduet. Fra bilen ble vi oppmerksomme på en del planter i åkerkanten med en avvikende lys grønn farge. Ha! Fysalissøtvier i rikelige mengder!!! Ut i regnet og stor ståhei! Forfatteren

Gullurt *Amsinckia micrantha* i blomst

var snart i gang med å se etter hybridene mellom fysalissøtvier og svartsøtvier som ble funnet på Hvasser av Øystein i forbindelse med hans arbeid i Mattilsynet. Vi fant ingen hybrid i hastverket. Hit må vi altså igjen. Da regnet ble vel vått, gikk vi i bilen igjen. Litt lenger vest, ved Brunvall (NL 5437 3775), kjørte vi sakte forbi og beskuet samme arten der Trond hadde funnet den noen år tidligere.

Gullurt *Amsinckia micrantha*

Gullurten på Brunlanes i Larvik ble funnet i 1993 og synes å være i god spredning. Den er funnet flere steder i åkrene ute ved kysten, og den har gjennom noen år levd en omflakkende systematisk tilværelse om hvilken art det dreier seg om. Den ble en stund plassert under navnet *A. retrorsa*, men den er nå i siste utgaven av Lid vel i havn under navnet gullurt *Amsinckia micrantha*. Det var lenge siden vi hadde hilst på arten og fant den igjen i en åkerkant ved Kjær, ikke langt fra Kjærstranda (NL 5491 3793). Her hadde det vært mye av den tidligere på året, men på denne tida av året var forekomstene redusert ved veikantslåt og høstpløying.

Dam med vasskjeks i Nevlungstranda naturreservat

En av dagens godbiter som vår cicerone Trond hadde fristet med, var en nyoppgravd dam med vasskjeks *Berula erecta* nede ved Sørskogen like vest for campingplassen Oddane Sand. Dammen ble gravd opp

for rundt to år siden, i samarbeid med Statens naturoppsyn, i det som sannsynligvis har vært et våtmarksområde tidligere.

Da vi vandret inn i området i ettermiddagsregnet, ble vi slått av mengdene av denne rødlista arten (sårbar = vulnerable i den norske rødlista fra 2010). Vasskjeks er kjent fra fire fylker i dag, og den har en forekomst på det gamle Oddane Fort tvers over bukta for Nevlungstranda naturreservat. Oddane Fort var militært område inntil for få år siden. Dette funnet ble gjort av Larviksavdelingen i 2007 og beskrevet av Tor Melseth i *Blyttia* (2009). Arten har også en lokalitet til i Larvik kommune: Sandvikbukta i Eftang.

Vasskjeks vokser i et nesten sammenhengende belte rundt dammen som er rundt 150 m² stor.

Av følgearter ble det som snarest notert landformen av vasslirekne *Persicaria amphibia* f. *terrestre*, tiggersoleie *Ranunculus scelerathus*, grøftesoleie *R. flammula*, selsnepe *Cicuta virosa* (som ikke er vanlig i Vestfold), breitt dunkjevle *Typha latifolia*, kattehale *Lythrum salicaria*, strandvindel *Calystegia sepium*, sverdlilje *Iris pseudacorus*, ryllsiv *Juncus articulatus*, klourt *Lycopus europaeus*, vassgro *Alisma plantago-aquatica* og takrør *Phragmites australis*.

Så ble det hjemveien med to nye perler, men dog "gamle funn"

Etter besøket ved dammen dro vi tilbake og sjekket forekomster av *Solanum* uten at det brakte noe nytt.

Vi svingte nedom et større plen-/friområde ved Kysthospitalet og saumfór plenene her etter en

Utgravd dam, Nevlungstranda naturreservat

Greinknoppurt *Centaurea stoebe*

Thymus som var blitt vist oss for flere år siden. Vi fant den etter litt møyne, men det var ingen blomster å se. Den karakteristiske timianlukta på bladverket avslørte planta greit. Arten har ikke noe norsk navn, men kalles *Thymus odoratissimus* på fagspråket og har sitt eneste kjente skandinaviske voksested her. (Den ble funnet i 2006.)

Etter å ha satt av Trond i Eikelundveien, tok vi fatt på hjemveien i regnet. Vi svingte oppom den kjente forekomsten av sverdsiv *Juncus*

Fysalissøtvier *Solanum physalifolium* med frukter. Legg merke til de breie og store begerflikene.

ensifolius på veien inn til Larvik. Sverdsiv ble funnet her av Trond i 1999. Den er godt etablert i grøfta ovenfor Rema 1000, og årets utgaver av blomsterhoder var usedvanlig velutviklede.

Dette ble ikke så botanisk seriøst som det burde vært i et så seriøst blad som *Listéra*, men vi må si at det ble en morsom safari med mye bra botanikk likevel. I grunnen ble det en slags kontroll av hvordan det sto til på mange av Tronds gamle lokaliteter med meget interessante plantefunn. Vi fikk hilse på gamle ”kjenninger” og dessuten tatt digitale bilder i mengder.

Litteratur:

Artsdatabanken. 2010. Norsk rødliste for arter 2010.

Lid, J. 1974. *Norsk og svensk flora*. Det Norske Samlaget, Oslo.

Lid, J. & Lid, D. T. 2004. *Norsk flora*, 7. utg. v/ Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.

Melseth, Tor H. 2009. Vasskjeks *Berula erecta* funnet på en ny lokalitet i Larvik kommune. *Blyttia* 67, hefte 3, s. 173 - 175.

Often, A. og Hammeraas, B. 2009. Potetåker på Tjøme infisert av vanlig svartstøtvier og fysalissøtvier. *Blyttia* 67, hefte 4, s. 276 - 281.

STRANDTORN *Eryngium maritimum*

Om å hjelpe naturen

Kristin Steineger Vigander

For 20 år siden skrev nå avdøde Karl Sigurd Eriksen en artikkel i *Listéra*, der han tilsynelatende stilte spørsmålet om det var riktig å hjelpe naturen for å bevare truede arter. Underforstått har han vel besvart spørsmålet selv. (Artikkelen hans er presentert et annet sted i dette nummeret.)

Han nevnte flere eksempler på truede planter som kan trenge hjelp, ett av dem er strandtistel (som planten tidligere het) – *Eryngium maritimum*.

Det norske navnet på *Eryngium maritimum* er nå strandtorn. De norske floraene har brukt navnene strandtorn og strandtistel om hverandre, og strandstikle er også et navn jeg har sett brukt.

I *Norges planter* (Knut Fægri), utgaven fra 1970 står det:

”Tistel er den umiddelbare reaksjon første gang man får se strandtistelen, og derfor har den også fått sitt norske navn. Men tistlene forøvrig hører hjemme et helt annet sted, i kurvblomstfamilien, så navnet er litt uheldig. Denne planten skal nå omdøpes til strandtorn, men det navnet er ennå ikke for alvor kommet inn i floraene.”

Det var Linné som først beskrev denne planten, som han hadde funnet på Øland i 1741. Linné skriver at spede skudd av *Eryngium maritimum* kan tilberedes som asparges, og *”äro en delice, drifva urinen, rensa blodet och uppmuntra.”*

Strandtorn er egentlig en skjermplante som tilhører slekten *Eryngium*, men den har tett sammentrukne skjerner, og kan minne mer om en kurvplante enn en skjermplante. Og med sine tornete blad er det slett ikke underlig at man kan tenke på en tistel når man ser den.

Danskene kaller planten ”strandmandstro”, i eldre dansk har den også blitt kalt ”mands-hjelp”. Dette henspiller på at man tidligere mente at strandtorn kunne fremme den mannlige fruktbarhet og potens. Den tykke, litt slimete peleroten kan minne om en penis, og den har ikke særlig smak. Men den har vært brukt i folkemedisinen mot forskjellige plager, og under dronning Elisabeth I i England ble den sett på som et kraftig afrodisiakum. I Sverige kalles den martorn, men den er også kjent under navnene ”mannskraft” og ”kostertistel”. Det siste navnet har den fått på grunn av sitt voksested på Sydkoster i Bohuslän.

Strandtorn *Eryngium maritimum* med besøk av ildgullvinge *Lycaena phlaeas*

Shakespeare har omtalt *Eryngium* i *De lystige fruene i Windsor*. Falstaff sier der:

*”La det regne med poteter fra
himmelen,
la det tordne til melodien av
Greensleeves,
la det hagle med sukkerplommer
og syltede strandtorn!
La det komme en sandstorm av
stimulanser...”*

På engelsk har den navnet ”Sea holly”, og i 2002 ble den utnevnt til Liverpools fylkesblomst.

I Norge har Farsund valgt den til sin kommuneblomst.

Planten burde egentlig være hardfør og klare seg bra. Den er dekket av et vokslag som beskytter den mot uttørring og slitasje. Tornene gjør at den ikke er utsatt for beiting, og den har et meget dyptgående rotsystem som gjør at den greier å finne det vannet den trenger. Rotsystemet binder sanden, og motvirker dermed erosjon. Dersom sanden skulle fyke over den og grave ned planten, greier strandtornen å vokse seg opp gjennom tykt sandlag.

Men til tross for at strandtorn er godt tilpasset sitt voksested, er planten i sterk tilbakegang og utrydningstruet i de fleste land i Nord-Europa. I Norge er bestanden halvert

Strandtorn *Eryngium maritimum* i blomst

siden 1970. Det er flere årsaker til tilbakegangen: Den viktigste enkeltårsaken er nok gjengroing. Lebelter av busker/furu har hatt en negativ betydning for planten, og den kraftige spredningen av rynkerose *Rosa rugosa* langs våre strender er en sterk trussel. På alle lokaliteter som ble besøkt i 2009 der strandtorn vokste eller hadde vokst, ble

rynkerose observert i foruroligende store bestander.

De skarpe tornene som beskytter mot beiting gir ingen beskyttelse mot mennesker som vil bruke badestranda, og som derfor ønsker å fjerne denne stikkende trusselen mot bare føtter.

Strandtorn finnes nå noen få steder i Norge. Den største populasjonen er

på Lista, det er noen på Jomfruland, og det er noen få individer i Oslo. Det er også observert ett eksemplar på Stråholmen, og fra Artsobservasjoner ser jeg at det er registrert en forekomst i Vestfold.

I Østfold har det tidligere vært kjent 18 forekomster av strandtorn. Den ene strandtornen som nå er igjen i Råde blir kalt for "Gamlemor". Etter at det var gjort hærverk på planten tre ganger, er hun nå godt skiltet og en steinring ligger rundt. Den eldste dokumentasjonen på akkurat denne planten er fra 1930. Den andre planten som var igjen i Østfold ble begravet under en grushaug for fire

år siden. Det var Statnett, som i forbindelse med et anleggsarbeid i Rygge, klarte å velte stein over planten.

Strandtorn er nå fredet. Med hjelp av Jan Ingar Båtvik, biolog fra Høgskolen i Østfold, er det utarbeidet en nasjonal handlingsplan, og det er bevilget midler for bevaring av arten.

Det er satt i gang redningsaksjoner for den sterkt truede planten:

I 2011 og 2012 ble til sammen 800 små strandtornplanter satt ut på Lista for å styrke populasjonen. I 2013 ble det plantet ut ytterligere 75 planter. Det er Oddvar Pedersen, overingeniør ved Naturhistorisk museum, som har

Fra utplantingsprosjektet. Fra venstre: Jan Ingar Båtvik, Johan Olav Bjerke (Statnett), Päivi Hilska (Rygge kommune) og Kristina Bjureke. Bildet er hentet fra Moss Avis i august 2014.

jobbet med dette. Men dessverre er de fleste forsvunnet igjen etter to påfølgende tørkesomre.

I Østfold har Kristina Bjureke og Jan Ingar Båtvik jobbet med utsetting av planter. Frø ble samlet fra den fertile "Gamlemor", og etter god pleie i to år av Kristina Bjureke på Naturhistorisk museum, ble småplantene satt ut i sommer. Statnett har beklaget sin fadese, og har støttet dette utplantingsprosjektet med 50.000 kroner.

Det er også planer om utplanting på Jomfruland, forhåpentligvis i 2015.

Frø er hentet fra plantenes naturlige voksesteder, både fra Norge og fra Sydkoster, og plantene er dyrket ved Naturhistorisk museum. Målet er å styrke den norske bestanden, slik at man kan få frem flere frøsettende planter i 2019.

Plantene er systematisk plantet ut slik at det skal være lett å følge med på overlevelse og vekst i årene som kommer. Det er viktig at utplanting skjer etter en plan, og at hvert individ registreres, slik at de ikke forveksles med naturlige individer i overvåkning og kartlegging av arten. Plantene trenger 3-4 år fra spiring til de begynner å blomstre. Hittil har ingen av de utplantete eksemplarene kommet i blomst.

Kilder:

Direktoratet for naturforvaltning
Fægri, Knut. 1970. *Norges planter*
Moss Avis, artikkel 22.08.14
Nationen, artikler fra 22.01.14 og 20.09.14
Natur&miljø, Naturvernforbundet
Oddvar Pedersen, Kristina Bjureke, Jan Ingar Båtvik

Ja, vi kan vel trygt svare et rungende JA på Karl S. Eriksens artikkel:

JA, det er riktig, det er nødvendig at vi hjelper naturen!

Jeg fant dette diktet av den svenske dikteren Anders Österling (1884-1981), der han har skrevet om martorn:

*Så ljum, så ljuv blev stranden
när töcknen bröto på —
av martorn lyste sanden
blomstjännig, vit och blå.*

*Det steg ej röst, ej rök ur
ett hus — men som en stad
den gula månen dök ur
sitt oljeblanka bad.*

*Och allt min själ hann bilda
till dröm och tanke blev
som martornsklungor vilda
på tysta, vita rev.*

*Av måndagg översprutad
och yr av svallets gång
låg själens strandblom lutad —
stum av oändlig sång.*

*Det var ej le och lida,
det var ej tid och rum —
girlander band det vida
och månblå saltets skum.*

MISTELTEIN *Viscum album* I KRAGERØ

Norman Hagen

På en av de fine høstdagene dro jeg over Stavnesfjorden for å se etter sopp på Holmen. Hvem har forresten vært så fantasiløs at de har kalt en holme i Kragerø for ”Holmen”? Som om det finnes bare én holme i området! Jeg har hørt at den også kalles Gressholmen, men gress er det ikke mye av der. Så er det da heller ikke kirke på Kirkholmen, som ligger like ved.

Holmen er grei den, på tross av dama på sørsiden, som mente hun visste alt om allemannsretten, men likevel ikke ville ha fremmede gående på eiendommen så lenge de selv var til stede.

Jeg hadde akkurat gått i land på nordsiden av Holmen da jeg til min store overraskelse fikk øye på misteltein i et lønnetre.

Misteltein *Viscum album* på lønn på Holmen i Kragerø kommune

Det var et uventet funn, for jeg hadde ikke sett denne planten andre steder enn i Horten. Lønnetreet sto bare ca. ti meter fra havet og ca. 100 m fra nærmeste hytte. Det var flere mistelteinkvaster oppover treet; den nederste vel to meter over bakken. Nær lønna var det et par unge epletrær, som tydelig var plantet. Etter at fotografering og sopptur var unnagjort, var det tid for å finne mer informasjon om denne særegne planten.

I Mistelteinfamilien *Santalaceae* (tidligere *Loranthaceae* og *Viscaceae*) er det mer enn 500 arter fordelt på 39 slekter; de fleste i tropiske strøk. I Norden finnes bare en art.

Misteltein er en busk som kun lever som snylter på stammer og grener på levende trær. Egentlig er den en halvsnylter ettersom den har klorofyll og kan utføre fotosyntese. Den er særbu og vintergrønn. Planten vokser på diverse løvtrær, helst lind, men også lønn, eple, rogn og flere andre løvtrær. Den kan endog snylte på misteltein.

På avstand kan misteltein ligne på heksekoster, men sistnevnte dannes (mest på bjørk) etter angrep av soppen *Taphrina betulina*.

Hvert år danner mistelteinen to nye korte skudd ytterst på årstilken slik at det dannes en Y-form, og dette gir etter hvert planten et kuleformet omriss. Mellom årsskuddene er det et tydelig oppsvulmet ledd. Det dannes to stilkløse blad ytterst på hvert årsskudd. De gamle bladene faller ofte av.

Misteltein er fredet. Den er

varmekjær og blomstrer om våren – før vertstreetts blad springer ut. De uanselige blomstene sitter mellom bladene i grenspissen. Om vinteren har den hvite bær som består av en klebrig masse som omgir noen få kimer. De grønne kvastene med de hvite bærene brukes mange steder som dekorasjon ved

Over: hunnplante med bær.

Under: trolig hannplante med litt oppsvulmet blomsteranlegg.

Forfatteren inspiserer mistelteinen.

juletider. I Frankrike brukes de ved nyttårsfeiringen.

Naturlig spredning foregår ved at fugler (mest trost og sidensvans) spiser de hvite bærene og etterlater frøkimer i ekskrementer eller oppgulp. Spiringen foregår om våren ved at kimen danner en ”snabel” som vokser i bue bort fra lyset og inn mot stammen eller greina. Der dannes en ”senker” som løser opp veden slik at snylteren kan trenge inn i den. I treets vekstlag dannes strenger som suger næring og vokser langsetter i vertstreet. Disse kan danne skudd som trenger ut av treet igjen og danne nye busker. Man kan derfor se mistelteinbusker flere steder oppe i treet.

Den eneste metoden for å formere

Litteratur:

Norsk naturleksikon, Fjerde utgave, 1995, Det Beste A/S, Oslo.

Lagerberg, T., Holmboe, J. og Nordhagen, R., 1952, *Våre ville planter*, Forlagt av Johan Grundt Tanum, Oslo.

Wikipedia

misteltein kunstig, er å gni modne frø mot stammen eller greinene på et tre. Roger Halvorsen har fortalt meg at han har gjort det selv med godt resultat.

Etter å ha sett bildene mine mener Roger at det finnes begge kjønn av misteltein på treet og at treet er døende siden barken er sterkt oppsprukket. Han forteller også at mistelteinbær i gammel tid ble brukt til ”fuglelim” når man skulle fange kramsfugl. Da smurte man dette limet på pinner (gå på limpinnen) og hengte en kvast med rognebær foran som lokkemiddel. Det latinske artsnavnet på rogn, *aucuparia*, betyr visstnok ”fuglefanger”.

Det naturlige utbredelsesområdet i Norge er på begge sider av Oslofjorden og på noen øyer der. Pollenanalyser viser at utbredelsen i Norge var større i varmeperioden etter siste istid. Planten finnes i Sverige og Danmark, men ikke i Finland.

Man mente tidligere at misteltein kunne helbrede leddlidelser. Slik er signaturlæren – en plante med mange tydelige ledd må jo være bra for humane ledd!

Uvissheten om mistelteinen på Holmen er kommet med fugl eller menneske får jeg ha til neste sommer, når hyttefolket inntar skjærgården igjen og jeg kan oppsøke og spørre.

SIKORI *Cichorium intybus*

Charlotte Bakke

Som mange andre botanisk interesserte, bruker jeg gjerne å følge med på veikantfloraen når jeg er bilpassasjer. Slik var det også en dag i slutten av juli i år. Ikke så langt unna Porsgrunn kommunes søppelplass i Pasadalen fikk jeg plutselig se at det "lyste" blått. Det var en spesiell blåfarge, og tanken på at det kunne være sikori dukket opp i mitt hode.

Nå ble det ikke til at jeg undersøkte dette noe nærmere, og neste gang vi kjørte forbi, så var der ikke noen blåfarge å se. Men en dag jeg var ute og syklet fikk jeg øye på en greinet plante med noen fåtallige blå blomster. Jammen var det sikori! Dette var på et nytt sted, ved Flåtten Supermarked, ikke så langt unna der jeg mente å ha sett den tidligere. Det var overraskende å finne den i mitt nærmiljø. Personlig kan jeg bare huske å ha sett planten i utlandet, selv om den her til lands finnes spredt i veikanter, på skrotplasser og ved gamle møller for eksempel.

Så ble det å lete etter fakta om arten. Grunnen til at den ikke ble sett igjen ved andre "forbikjøring", kan godt være at det var overskyet eller at det var for seint på dagen. For det er slik at den har blomster som trenger tilstrekkelig temperatur/lys for at de skal åpne seg. Hver enkelt

Sikori *Cichorium intybus*. Foto: Kristin Vigander

blomst, som alltid vil vende seg mot solen, varer dessuten bare én dag. Angående fargen på kronbladene, så kan de også en sjelden gang opptre i hvitt eller rosa. De tungeformete kronbladene har fem tenner i spissen. Blomstene på den opptil meterhøye planten finner en i toppen og utfra bladhjørnene oppover greinene. Blomstringen pågår fra juli til september.

Sikori er en flerårig plante. Som regel kommer det bare en stengel opp fra rosetten. Den stive, kantete og hule stengelen er gjerne litt håret. De nederste bladene er store og flikete og kan minne om løvetannens. De mindre bladene som sitter oppetter

greinene er smale med hjerteform rundt stilken. Under jorda finner vi en pelerot som blir større og kraftigere ettersom årene går. Hele planten har melkesaft.

Sikori *Cichorium intybus* hører til i den meget omfattende korgplante-familien *Asteraceae*, under sikori-slekten *Cichorium*. I Norge er den, om vi ser bort ifra endivie *C. endivia* (en grønnsakplante som har forvillet seg), den eneste representanten fra denne slekten. Når det gjelder det vitenskapelige navnet, så kan *Cichorium* være et gammelt egyptisk navn på planten, eller det kan komme av *kio* = går og *chrion* = åker; dvs. åkerugras, *intybus* = innskåret; det

såkorn som kom til møllene. Så har den videre spredningen skjedd ut ifra dette. Det er ikke en plante man treffer så ofte, men utbredelsen er for det meste på Østlandet nord til Lillehammer og enkelte steder i kyst- og fjordstrøk oppover til Harstad.

Mange, spesielt den eldre garde, kjenner til at roten til sikori har vært brukt som kaffeerstatning. Dette var ganske utbredt under krigen da det ikke var så mye kaffe å få tak i. Surrogatet ble laget ved at roten ble skåret opp i små terninger og deretter tørket, ristet og malt som kaffebønner. Det ble også gjerne tilsatt løvetannrøtter og lignende. Den dag i dag blir tilsetning av

Sikori *Cichorium intybus*. Foto: Norman Hagen

beskriver basisbladene.

Arten stammer opprinnelig fra middelhavsområdet og det vestlige Asia. Så langt tilbake som ca. år 1600 f. Kr. er den omtalt i egyptiske skrifter. Her i Norge regner en med at den først dukket opp med ballastjord eller ble innført blant dårlig rensset

Sikoriblad. Foto: Norman Hagen

sikori brukt i vanlig kaffe, da særlig i sydligere land. Det gir kaffen en mørkere farge og bitter smak. Egentlig fikk bruken av sikori som kaffeerstatning en ny glanstid under krigen. Allerede på 1700-tallet ble det opprettet sikoribrennerier i Tyskland, seinere også i Sverige blant annet. Nevnes kan det at i Norge ble det i 1888 importert 500

tonn ”sikoripulver”. Det kunne være mye juks og fanteri rundt produksjonen den gang. En skotsk professor avslørte at de ”kaffetørste” i tillegg til ”sikoripulver” somme tider fikk innblandete ingredienser som hadde lite med sikori å gjøre, f. eks. brent okse- eller hestelever, råttten hvete, erter, eikenøtter, ask og brente bønner. På toppen av det hele kunne ”produsentene” også finne på å blande inn knust teglstein, for den hadde jo den ”rette” fargen!

Så tidlig som i antikken ble plantedeler fra sikori brukt til mat. Dette beretter bl. a. forfatterne Horats, Vergil og Plinius om i sine skrifter. Gjennom tidene er det helst roten og bladene som har blitt benyttet. I tillegg til den bruken som allerede er nevnt, ble røttene kokt og spist. Det var da gjerne røtter som hadde fått flere års vekst og hadde blitt store. Som små ble de brukt i salater og andre grønnsakretter sammen med nye blader og bladskudd. Plantens blader blir fremdeles brukt i salater, men ikke i stor grad, siden de er noe beske.

Sikori har hatt et godt omdømme som legeplante. Listen er lang over hvilke sykdommer og plager den i årenes løp har lindret. Avkok av planten ble for eksempel utvortes

brukt mot gikt. Den ferske roten var beskest og ga derfor mest virkning. Innvortes skulle avkokhjelpem.a. mot lidelser som fordøyelsessykdommer og betennelsestilstander og den skulle beskytte mot sykdommer i lever og milt samt virke beroligende og lindre smerter. Man mente at saft av knust sikori gjorde godt for betente øyne og dårlig syn, og laget derfor et ”øyenbadevann” som man dryppet i øynene. Blader og blomster ble brukt som plaster på byller og betente sår. Plantesaften smurtes på vorter for å få dem til å forsvinne. Innen dagens naturmedisin hevdes sikori å være virksom mot lever- og gallesykdommer. Den skal også være blodtrykksenkende. Mest brukt er kanskje drogen som skal hjelpe mot appetittløshet og metthetsfølelse.

Det er mange planter som har legender knyttet til seg. Sikori er en av dem. Der er det ikke bare én legende, og alle handler de om det samme temaet: svik og venting. Jeg gjengir her den tyske versjonen: Det var en ung pike som var sviktet og stod ved veikanten og så etter den elskede. Vår Herre forbarmet seg over henne og forvandlet henne til en sikori som fremdeles står der med sine blå øyne og speider etter sin elskede.

Kilder:

- Jonsson, Sune og Stina. 1980. *Villblomster*. Teknologisk Forlag, Oslo.
 Lid, J. & Lid, D.T. 2004, *Norsk flora*. 7. utg. v/ Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.
Norges planter. Bind 4. 1994. J. W. Cappelens Forlag, Oslo.
 Podlech, Dieter. 1991, norsk utgave. *Legeplanter*. J. W. Cappelens Forlag, Oslo.
Ville planter i Norge. 1993. 2. utgave. Forlaget Det Beste, Oslo.

Blant mine plantefunn, – blott til underholdning og lite botanikk

”PÅ BESØK HOS HULDRA I EIKER” ELLER ”FARTSBOT SOM EN BELØNNING I BOTANIKKEN”

Roger Halvorsen

Den første av mine foreløpige fartsbøter fikk jeg i Hof lenge før jeg visste hva Hof var, og enda mindre visste at jeg kom til å havne der på et småbruk. Jeg har bare en unnskyldning å føre i marka: Jeg var rusa, ikke på rusmidler, men på blomsteropplevelser. Slikt hjelper ikke overfor pliktoppfyllende, men likevel meget trivelige politifolk.

Historien er omtalt i et av de første *Listéra* som kom for mange, mange år siden (nr.1, 1988), og den kommer nå i ny og litt forkorta utgave omtrent som så:

Per Øystein Klunderud heter en hyggelig mann på Darbu i Øvre Eiker. Han fortalte meg en gang at huldreblom *Epipogium aphyllum* var funnet flere ganger i de bratte liene på østsida av Eikern, den dype og store sjøen i Øvre Eiker. Det var Kjell Værnes fra Hokksund som i flere år hadde trålet liene her på jakt etter blomster og fugler. Han hadde funnet flere lokaliteter av huldreblom sammen med mye annet fint her. Var det mulig å få en audiens, tro?

Så en dag ringte Per Øystein og ga beskjed: ”Ring Kjell V. og ta kontakt! Nå blomstrer huldra!” Per Øystein

hadde lagt inn et godt ord for meg, og det kjentes som en gammel drøm skulle gå i oppfyllelse. Jeg fikk audiens.

Etter at kontakten var opprettet, der også Kjell Thowsen ble innvilget audiens, troppet vi opp og var forespeilet også andre godbiter. ”2,5 m høy og med to kjente voksesteder i Telemark” viste seg å være ertevikke *Vicia pisiformis* der vi ble vist den på et av sine voksesteder i området.

På vår vandring, høytidsstemte som vi var, langs en kronglete

Ertevikke *Vicia pisiformis*

Ertevikke *Vicia pisiformis*

skogsbilvei opp den bratte lia, ble det tid til spørsmål og svar, og opplevelser av mange slag. ”Det var en svartspett!” skjøt Kjell V. inn. Vi dro øynene til oss et øyeblikk, ut av det grønne, der de hele tida hadde sveipet underskogen og veikantene, for å lytte til Kjells forklaring om forskjeller på fluktskrik og varselsskrik. Kjell kunne mye mer enn sitt blå ”Johannesevangelium”, i dag grønt i fargen, fra Det Norske Samlaget.

Mens vi gjenkjennende beundret svarterteknapp *Lathyrus niger* og skogfaks *Bromopsis benekenii* i den svake trekken som gikk gjennom skogslia, rant historiene fra Kjells

eventyrverden ut av ham. Her i traktene (Øvre Eiker) var det rød skogfrue *Cephalanthera rubra* i flertall, knottblom *Malaxis monophylla* (nå *Microstylis monophyllos*) i mangetall, flueblomster *Ophrys insectifera* med vepsebesøk, dragehode *Dracocephalum ruyschiana*, hartmannstarr *Carex hartmanii*, mattestarr *Carex pediformis* ssp. *rhizodes* og kammarimjelle *Melampyrum cristatum*, alle i høyeste grad botaniske perler.

Etter et langt stykke langs en nærmest usynlig sti sto vi øverst oppe i lia under brattberget. Det var ikke slik vi hadde forestilt oss hjemmet til huldra. Vi fikk beskjed om å se under einstape og andre bregner langs bekken. ”Huldra skal stå i bekkedraget uten å stå i vann!” sa Kjell V. ”Den liker det fuktig, men ikke vått! I alle fall er det slik her!” Han visste hva han snakka om, for det var fjerde året på rad han hadde sett den i denne lia.

Nå gikk vi sakte, lenge, før Kjell endelig nærmest hvisket med andakt i stemmen: ”Her kan dere se den ene.” Den sto på ei mosetue i bratta rett foran oss, en lyserød skapning noen centimeter høy. Det er ikke mulig å beskrive denne førstegangsopplevelsen. Den var som en Asbjørnsen og Moes eventyrhulder, en skjør og farlig skapning en må se i virkeligheten før den blir borte, for så å være bergtatt for alltid.

Jeg repeterer gjerne Bill Ericsons

Huldreblom *Epipogium aphyllum*

beretning i *Svensk Botanisk Tidskrift* om hans møte med ”skogsfru” på Öland. ”Her har du din skogsfru!” sa hans venn Åke Lundquist da han viste den fram. ”Jeg ser at du ler. Det gjør jeg med. Jeg vil si som den fromme mannen Simeon hos evangelisten Lukas: Herre, nå lar du din tjener fare herfra i fred, for mine øyne har sett den herlighet som du har beredt å bli sett av ditt folk!” Ikke helt i tråd med den norske bibeloversettelsen kanskje, men vi fikk noe av den samme følelsen i Åke Lundquist sin versjon.

Oppunder berget, i ei lita skåre under et par tette graner sto de to og en halv neste eksemplarene (ett var spist halvt opp av et eller annet dyr). Tunge av regn og tåkedogg, halvt lutende sto de inne i mørket. ”Som dere skjønner så må man være litt gal for å finne fram til slikt!” smilte Kjell V. med dårlig skjult stolthet over selve åpenbaringen i botanikken. Og vi var enige, for vi forsto så inderlig godt hva han mente. Vi er og var av samme ulla.

Her satt vi i hans ”katedral” under en regntung og dryppende våt himmel over granene, mens han minnet oss på Wergelands ord fra *Til en gran*: ”Naturens Tempel Himlens er; selv vesle Moseblomme skjær et Himmelens Capel.” Der og da startet vår lille andaktsstund under bergveggen, hvor vi satt ved siden av områdets ene bestand av hjortetrøst *Eupatorium cannabinum* og tvinnet et av de meterhøye skudda uforvarende mellom fingrene. På moseteppene så vi glisne vever av skjøre, sølvfargete tråder som kanskje neste år ville være det eneste synlige tegn på at hun hadde vist seg her, huldra.

Vi gikk derfra en time, eller kanskje mer, seinere, fylt av takksemnd for at vi fikk oppleve det.

At vi deretter, Kjell Thowsen og jeg, ble stanset ved Hof skole av en hyggelig og ganske våt politimann en halvtime eller så seinere, får så være. Det kostet forfatteren 1000 kr for å ha kjørt i 72 km/t i 60-sona. Slik går det når man kjører i ”blomster-ruset” tilstand og ikke ser 60-skiltet eller annet.

Så et nytt møte med huldra mange år seinere, nå uten fartsbøter og regnvær

Vi skriver nå det Herrens år 2014. Det er gått 26 år siden vårt første møte. Det er siste halvdel av juli. Sommeren har vært tidlig og lang, og dessuten så varm, så varm. Så tikker det inn fra Buskerud, fra Finn Michelsen og Kristin Bjartnes, en e-post:

Huldreblomsttur førstkommende mandag. I går kveld var jeg på lokaliteten og konstaterte at seks huldreblom nå står på sitt beste. Turen blir derfor annonsert på kort varsel, så vi får sett dem i blomst.

Oppmøte kl. 18.00, mandag 21. juli, på P-plass nedenfor Solsetra ved Hagatjern i Nedre Eiker. Solsetra ligger ved siden av den kjente Ryghsetra, der Naturvernforbundet hvert år arrangerer slåttekurs. Det står skiltet til Solsetra fra hovedveien som går forbi Hagatjern. Det er 20 kr i bomavgift på veien. Det tar ca. en halvtime å gå på skogsbilvei for å komme fram til huldrene.

Vel møtt! Hilsen Kristin og Finn

Min opptelling kom til 17 frammøtte. Mange av våre gamle travere var med, og en telefon til Bø fikk Ulf Vege ned i bil. Hans store drøm skulle bli virkelighet: Huldra skulle vises fram.

Mjøndalen (Nedre Eiker) er ei orkidébygd par excellence. Her finnes marisko *Cypripedium calceolus* i tusentall, røde skogfruer

Cephalanthera rubra i mangetall, knottblomster *Microstylis monophyllos*, flueblomster *Ophrys insectifera* og myrflangrer *Epipactis palustris* for å nevne noen av de mer eksklusive.

Inn fra parkeringsplassen ved Solsetra ved Hagatjern går en skogsbilvei innover mot liene som stiger bratt opp fra dalbunnen der Drammenselva går brei og til tider med sprelsk laks for dem som foretrekker slikt.

Vi ruslet og pratet, så på og kommenterte rødflangrer *Epipactis atrorubens* på hell og fint blomstrende stjernetistler *Carlina vulgaris*, sannsynligvis ssp. *longifolia*, og fotograferte legesteinsfrø *Lithospermum officinale*, mens livsnyteren blant oss fikk et godt øye til fint blomstrende og luftige

Stjernetistel *Carlina vulgaris*

tuer av snerprørkvein *Calamagrostis arundinacea*. Veikantene langs skogsbilveien sto frodige, ennå ikke plaget av varme og tørke, og ingen kantslåttmaskin fra vegvesenet kunne formørke våre sinn på vei inn i eventyret.

Et hardt regime med stram regi

Det ble ikke noe slinger i valsen. Kristin hadde kontroll med en stram

Snerprørkvein *Calamagrostis arundinacea*

regi. Finn gikk først ned og merket de seks eksemplarene med røde lapper for at vi skulle ha klart for oss hvor vi skulle sette beina. Så fikk vi kø opp: to og to om gangen ned i

det fuktige bekkedraget. Det ble god tid til prat mens vi ventet. Jeg nevner selvfølgelig ingen navn, men det tar tid når enkelte skal fotografere alle eksemplarene med tre forskjellige kamera og mellom 10 og 15 bilder med hvert. Heldigvis hadde han lagt igjen det fjerde apparatet i bilen (en Audi).

Nå, jeg var støttekontakt for Ulf i tilfelle hans førsteopplevelse med huldreblom skulle bli for sterk. Da

Kødannelsen ved fotograferingen

det endelig ble undertegnedes tur, var det mildt sagt et betagende syn: fire eksemplarer litt spredt og så to kraftige eksemplarer med flere blomster på tett inntil hverandre.

Det ble til at også jeg tok meg god tid, selv med bare ett apparat til rådighet. Mens vi ventet på resten av flokken, ble det tid til kaffe, kaker og en prat. Gunnar Hansen fra Mjøndalen, Ulf og jeg mimret litt over de innholdsrike liene ned

Huldreblom *Epipogium aphyllum*

mot Drammenselva der skogbunnen bugner av marisko og annet lekkert.

Så bega vi oss på vei tilbake til Ryghsetra og bilene. Litt her og litt der ble det kommentert og diskutert. ”Søylegrana” *Picea abies* “Anorexia” ble ikke glemt av de siste, en merkelig skapning av ei gran som står like innenfor veikanten ikke langt fra bommen.

Streng regi og knallhardt regime til tross: Det ble en stor opplevelse, nesten som en liten andakt som sist, selv om den kanskje ikke var

Fotografene i arbeid. To og to fikk jobbe om gangen.

den samme som den drømmende førstegangsopplevelsen fra turen med Wergelands

*”Naturens Tempel Himlens er;
selv vesle Moseblomme skjær et
Himmelens Capel.”*

Men sånn er det bare!

Takk til Finn og Kristin for et godt og kjapt tiltak for dem som elsker huldra.

Men så måtte det bli en tur til inn i årets huldreskog

Det fine været fortsatte etter den store opplevelsen. Det ble en tur opp

i Øvre Eiker etter marinøkler, og så hadde mine to medreisende fått det for seg at fotolyset oppe i det lille bekkesiget med ”huldrene” var noe bedre en hin kvelden. Dermed tok vi turen en gang til. Vi ruslet i botanikertempo, og fikk med oss det meste fra sist samt noen eksemplarer av bakkesøte *Gentianella campestris*. Vi tok det ikke så høytidelig med underarten og hadde det bare fint en stakket stund.

Vel framme ved ”huldrevangen” nede i siget, var to huldre borte, totalt forsvunnet i løpet av varme fjorten dager. De øvrige sto og så litt slitne ut, men det var kan hende fordi de så litt svangre ut. Det så ut til at de hadde startet med å utvikle frø kapsler.

Det rant meg i hu at å oppleve frø kapsler på huldreblom var ganske uvanlig. Vår gode venn Erik Lj. fra Göteborg hadde en gang fortalt at

han bare hadde opplevd dette noe få ganger borte på Stockholmskanten.

Vår cicerone fra et par uker tidligere er blitt satt på saken.

Søylegrana *Picea abies* "Anorexia"

BOTANIKKDAGENE 2015

Botanikkdagene 2015 blir arrangert i Troms 31. juli - 5. august. Sett av dagene til spennende botanisering i vakre Skibotndalen med lokale eksperter.

Spørsmål og interesse kan rettes til Kristin Vigander, kristvi@gmail.com

B	Returadresse: Telemark Botaniske Forening Postboks 25 Stridsklev 3904 Porsgrunn
----------	--

INNHold	Side
Konkurransen, av <i>Trond Risdal</i>	3
Jolebukkane, akvarell og tekst, av <i>Sigrid Nordskog</i>	4
Perler i telemarksfloraen. En av mine barndomsplanter, hvitrot <i>Laserpitium latifolium</i> L., av <i>Roger Halvorsen</i>	6
Blant mine plantefunn, – blott til underholdning og lite botanikk. Under Ripilen etter ei huldreplante, denne gangen huldregras, av <i>Roger Halvorsen</i>	13
En dag på Stråholmen, av <i>Norman Hagen</i>	16
Ved Gråten sjø, dikt av <i>Vidar Sandbeck</i>	22
Presseklipp	23
Nytt fra styret	23
<i>Listéra</i> for 20 år siden: Skal vi hjelpe naturen?, av <i>Karl S. Eriksen</i>	24
Tre mann i en Subaru, ved en av dem: På plantesafari i Vestfold september 2014, av <i>Roger Halvorsen</i>	25
Strandtorn <i>Eryngium maritimum</i> . Om å hjelpe naturen, av <i>Kristin Vigander</i>	30
Misteltein <i>Viscum album</i> i Kragerø, av <i>Norman Hagen</i>	35
Sikori <i>Cichorium intybus</i> , av <i>Charlotte Bakke</i>	38
Blant mine plantefunn, – blott til underholdning og lite botanikk. ”På besøk hos huldre i Eiker” eller ”Fartsbot som en belønning i botanikken,” av <i>Roger Halvorsen</i>	41
Botanikkdagene 2015	47